

Məhərrəmova Günay Arzuman qızı
EPİK ƏSƏRLƏRİN TƏHLİLİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev söyləyirdi ki, “Həyat çox böyük bir prosesdir”. Bu prosesdə daim çalışıb uğur qazanmaq istəyiriksə müasir tələblərə uyğun olan təhsilə malik olmalıyıq. Bu gün kurikulum islahatlarını zəruri edən tələblər sırasında yer alan “informasiya əsrinin tələbləri” dedikdə müasir tələblər başa düşülməlidir. Cəmiyyətdə yeni ictimai münasibətlərin yaranması bir çox sahədə olduğu kimi təhsildə də fərqli yanaşmaların yaranmasına səbəb olur.

Informasiya kommunikasiya, texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə təhsilin məqsəd və vəzifələrində yeni baxış və yanaşmaların yaranması təbii hal kimi qarşılanmalıdır. Lakin hər fikir və ideyanı yenilik kimi qəbul edib, təhsilə gətirmək olmaz. Yeni fikir və ideyalar özünü o zaman doğruldu ki, cəmiyyətin, dövlətin maraq və tələbatlarına uyğun gələrək dünyagörüş və şəxsiyyət formalaşdırmasını təmin etsin. Dünya təhsil sistemi eyni zamanda qabaqcıl ölkələrin inkişafının izlənilməsi təhsilimizdə kəm-kəsrləri görməyə imkan yaradır. İnkişaf və yeniləşmə meyilləri təhsilin bir çox sahələri kimi fənn kurikulumlarından da yan keçməmişdir.

Ədəbiyyat dərslərinin müasir tələblər səviyyəsində təşkil olunması onu göstərir ki, texnologiya əsrinin övladları olan bu günün şagirdləri şəxsiyyət kimi formalaşır və yalnız bilik deyil, həmçinin həyatda özünə lazım olan bacarıqlara, vərdislərə yiyələnir, rahatlıqla ünsiyyət qururlar. Bu gün müasir dərslərin qarşısında çətin və məsul bir vəzifə dayanır: Sağlam düşüncəyə sahib olan gənc nəsil formalaşdırmaq. Bununla belə, ədəbiyyat fənni kurikulumun məqsəd və vəzifələri kifayət qədər mürəkkəb və çoxcəhətlidir. Ədəbiyyat fənninin qarşısında duran vəzifələrin uğurla reallaşdırılması bədii əsərlərin hansı səviyyədə öyrədilməsindən aslıdır. Bədii əsərlərin tədrisi ədəbiyyat proqramının müəyyən bir hissəsini təşkil edir. Bədii əsərlərin öyrədilməsi bir neçə mərhələdə reallaşır. Bu mərhələlərin reallaşması üçün fərqli iş üsulu seçilsə də unutmmaq olmaz ki, onlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir. Məsələn, oxunun düzgün təşkili məzmunun dərinə qavranılmasına imkan yaratdığı kimi, məzmunun dərinə qavranılması da təhlil mərhələsinin səmərəli keçməsinə səbəb olur. Bu gün təhsilin məzmununa uyğun olaraq ədəbiyyat dərslərinə daxil edilmiş bədii əsərlərin müəyyən bir hissəsini epik əsərlər təşkil edir. Bu əsərlərin sayı sinifdən-sinifə keçdikcə dəyişir və eyni zamanda əsərlər seçilərkən uşaqların yaş səviyyəsi nəzərə alınır. Epik əsərlərin məktəbdə tədrisi bir neçə mərhələdən ibarətdir. Təhlil mərhələsi əsərin məzmununun qavranılmasından sonra aparılır. Epik əsərlərin məzmununun öyrənilməsi ilə bağlı ədəbiyyat fənni kurikulumunda ayrıca standartlar əks etdirilmişdir. Məzmun çoxlaylı, çoxqatlı bir mərhələdir. Bəzən müəllimlər hər hansı bir hekayənin şagirdlər tərəfindən oxusunu onun məzmununun mənimsənilməsi kimi səciyyələndirirlər. Lakin bu belə deyil, çünki əsərin məzmununun mənimsədilməsi fikri-hissi əməliyyatdır. Əsərin məzmunu kifayət qədər dərinə öyrənilmədən sonra onun təhlili üzrə işin təşkili həyata keçirilir. Bu mərhələ öz əksini “ədəbiyyat və həyat həqiqətləri” məzmun xəttindəki 1.2 standartının alt-standartları eyni zamanda şifahi və yazılı nitq məzmun xəttinin alt-standartlarında tapır. Təhlil dərslərinin səmərəli təşkili fənn müəllimindən metodik ustalığ, dərin ədəbiyyatşünaslıq biliyi, yaradıcı fəaliyyət tələb edir.

Bununla belə, təhlil dərsləri şagirdlərin yardımçı fəaliyyətinə əsaslanmalıdır. Çünki təhlil dərslərinin əsasında şagirdlərin əsərə olan münasibəti dayanır. Şagirdlərin müstəqil münasibətini öyrənmək üçün müəyyən sual və tapşırıqlardan istifadə daha məqsədəuyğun olar. Təhlil dərslərində şagirdlərə veriləcək sual və tapşırıqların əsərin məzmununu və ideyası ilə bağlılığı diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Düzgün təhlil suallarının seçilməsi şagirdləri müstəqil düşünməyə, fakt və hadisələrə münasibət bildirməyə, əsərdən müəyyən nəticə çıxarmağa imkan yaradır. Bununla belə, epik əsərlərin təhlili zamanı müəllim aşağıdakı məsələləri diqqət mərkəzində saxlamalıdır:

1. Əsərin təhlili prinsiplərinə bələdlilik.
2. Əsərin təhlili strukturu.
3. Təhlilin həcmi və istiqaməti.

Epik əsərlərin təhlili zamanı yerinə yetiriləcək bir çox məsələlər özünü prinsiplər formasında göstərir. Epik əsərlərin təhlili əsərin ideyasının və müəllif niyyətinin düzgün müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Əsərlə bağlı bu faktın düzgün müəyyən edilməsi ideyallıq prinsipinin tələbidir. İdeyanın düzgün müəyyənləşdirilməsi nə qədər vacibdirsə, forma və məzmun arasındakı qarşılıqlı əlaqənin müəyyən edilməsi bir o qədər zəruridir. Bəzən əsərləri təhlil edərkən onun yarandığı dövrün xüsusiyyətlərini bilmək lazım gəlir. Tarixilik prinsipi tələb edir ki, təhlilə cəlb olunmuş əsərlər yarandığı dövrlə əlaqəli şəkildə öyrədilməlidir.

Nəsr əsərlərinin təhlili strukturuna əsərin mövzusu, ideyası, obrazlar aləmi, sujet və kompozisiyası daxildir. Təhlil zamanı əsərdə nədən danışılır və niyə danışılır? suallarının köməyi ilə əsərin mövzusu və ideyasını müəyyənləşdirmək olar. Əsərin obrazlar aləmi barədə dolğun məlumat əldə edilməsi üçün müəllim şagirdlər arasında diskussiya səciyyəli müsahibə aparmaqla məlumat əldə edə bilər. Nəsr əsərlərinin strukturuna daxil olan komponentlərin öyrədilməsi yaş səviyyəsinə uyğun seçilməlidir. Belə ki, yuxarı siniflərdə qeyd olunan məsələlərin hamısının əhatə olunması vacib olduğu halda, aşağı siniflərdə onlardan bir neçəsinin öyrədilməsi daha məqsədə uyğundur.

Təhlil prosesində epik əsərlərin janr xüsusiyyətlərinin diqqət mərkəzində saxlanılması vacibdir. İnsanın mənəvi aləminin, xarici görünüşünün, məişətinin, eləcə də təbiətinin hərtərəfli təsvirinə belə nümunələrdə geniş yer verilir. Yazıçı ədəbi qəhrəmanların oxşar və fərqli cəhətləri, həyata baxışı, davranış və əməlləri barədə əhatəli danışmaq imkanından gen-böl yararlanır. Bu cür əsərlərdə sujet-kompozisiya özəl bir şəkildə müşahidə olunur, qəhrəmanların xarakterinin, əsərin ideyasının açılmasında epizodlar əhəmiyyətli rol oynayır. Bütün bu cəhətlər məktəb təhlilinin əsasında dayanmalıdır.

Təhlil dərslərinin təşkili zamanı müəllim hansı təhlil yolundan istifadə edəcəyini əvvəlcədən müəyyənləşdirməlidir. Belə ki, müəllif arxasıca təhlil, problem mövzuya görə təhlil və obrazlar sistemi üzrə təhlil yolundan istifadə məqbul sayıla bilər. Yaş

səviyyəsi nəzərə alınaraq aşağı siniflərdə müəllif arxasıya təhlildən daha çox istifadə edildiyi halda, yuxarı siniflərdə adı çəkilən digər iki təhlil yolunun geniş tətbiqi faydalıdır.

Təhlilin həcminə gəlincə, onu demək yerinə düşər ki, o geniş və yığcam formalarda aparıla bilər. Başqa sözlə, bütöv təhlil, seçmə yolla təhlil və tətbiqi mümkündür. Təhlilin yolunun və növünün seçilməsi sinfin səviyyəsindən, müəllimin məqsədindən asılıdır.

Ədəbiyyat:

1. Həsəni.B.A. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı. Müəllim. 2016, 452 səh
2. S.Hüseynoğlu. Metodik vəsait. Bakı-2019, 264 səh.
3. S.Hüseynoğlu. Ədəbiyyat metodikası: laboratoriya məşğələləri. Dərs vəsaiti. Bakı-2020. 176 səh.
4. Ümumtəhsil məktəblilərinin V sinfi üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərsliyin Metodik vəsaiti“Bakı” nəşr 2020, 207 səh.
5. Yusifov F.A. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı ADPU-nun nəşri. 2018, 349 səh.

Açar sözlər: epik əsərlər, təhlil, müasir dərs, nəsr, dərsin təhlili.

Key words: epic words, analysis, modern lesson, prose, lesson analysis.

Ключевы слова: эпические произведения, анализ,современный урок, проза, анализ урока.

Xülasə

Epik əsərlərin tədrisi bir neçə mərhələdə reallaşa bilər. Epik əsərlərin məzmununun düzgün mənimsədilməsindən sonra onun təhlili üzrə işin təşkili həyata keçirilməlidir. Təhlil dərsləri şagirdlərin mətn üzrə müstəqil işləmələrinə imkan yaradır. Müəllimdən ciddi yaradıcılıq tələb edən təhlil dərsləri eyni zamanda müəllim və şagird əməkdaşlığına əsaslanmalıdır. Təhlil dərslərinin əsasını şagird münasibəti təşkil etməlidir. Həmin münasibət şagirdin əsər barədə düşüncələrini ortaya qoymağa imkan yaradır.

Резюме

Обучение эпическим произведениям может проходить в несколько этапов. После того, как содержание эпического произведения будет правильно усвоено, следует организовать работу по его анализу. Уроки анализа позволяют студентам самостоятельно работать над текстом. Уроки анализа, требующие от учителя серьезного творчества, также должны основываться на сотрудничестве учителя и ученика. Основой аналитических уроков должно быть отношение ученика. Такое отношение позволяет студенту выразить то, что он думает о работе.

Resume

The teaching of epic works can take place in several stages. After the content of the epic was properly mastered, work on its analysis should be organized. Analysis classes allow students to work independently on the text. Analysis lessons that require serious creativity from the teacher should also be based on teacher-student collaboration. The basis of analysis lessons should be the student attitude.

This attitude allows the student to express his/her thoughts about the work.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova